

Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna

Część pierwsza - elementy rachunku prawdopodobieństwa

Paweł Biernacki
Bartłomiej Golenko

Instytut Telekomunikacji i Akustyki
Politechnika Wrocławska
Wybrzeże Wyspiańskiego 27
50-370 Wrocław
pawel.biernacki@pwr.wroc.pl
bartlomiej.golenko@pwr.wroc.pl

Plan wykładów

1. Zdarzenia losowe. Pojęcie prawdopodobieństwa. Różne definicje.
2. Prawdopodobieństwo warunkowe. Niezależność zdarzeń.
Schemat Bernoulliego.
3. Prawdopodobieństwo całkowite. Twierdzenie hipotez.
4. Zmienne losowe dyskretne i ciągłe. Rozkłady zmiennych losowych. Dystrybuanta.
5. Momenty zmiennych losowych (zwykłe, centralne, mieszane).
6. Współczynnik korelacji. Ilość informacji. Entropia.
7. Funkcje zmiennych losowych dyskretnych i ciągłych.
8. Wielowymiarowe zmienne losowe. Nieliniowe przekształcenie tych zmiennych.
9. Nierówność Markowa i Czebyszewa. Prawa wielkich liczb.
10. Funkcja charakterystyczna. Wyznaczanie podstawowych parametrów.

Literatura

1. W. Kordecki, *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna: definicje, twierdzenia, wzory*, Oficyna Wydawnicza GiS, Wrocław 2002
2. W. Krysiński, *Rachunek prawdopodobieństwa i statystyka matematyczna w zadaniach. Cz. 1, Rachunek prawdopodobieństwa*, PWN, Warszawa 2002
3. A. Plucińska, E. Pluciński, *Elementy probabilistyki*, PWN, Warszawa 1990
4. T. Gerstenkorn, T. Srodką, *Kombinatoryka i rachunek prawdopodobieństwa*, PWN, Warszawa 1983
5. W. Feller, *Wstęp do rachunku prawdopodobieństwa*, PWN, Warszawa 1987
6. A. Papoulis, *Prawdopodobieństwo, zmienne losowe i procesy stochastyczne*, WNT, Warszawa 1972

Zaliczenie

1. Zaliczenie na podstawie dwóch kolokwίων.
2. Kolokwium: 4 zadania po 3 punkty = 12 punktów maksymalnie
3. Kolokwium odbywa się w dwóch turach po 45 minut dla każdej połowy studentów. Należy przyjść z dokumentem potwierdzającym tożsamość !
4. Mniej niż 3 punkty z kolokwium to BRAK ZALICZENIA KURSU
5. Zaliczenie kursu od 12 punktów z obu kolokwίων.
6. Mniej niż 6 punktów z obu kolokwίων nie uprawnia do terminu poprawkowego !!!
7. Termin pierwszego kolokwium: .....

Listy zadań wywieszane będą co miesiąc na trzecim piętrze budynku C5.

Listy zadań wywieszane będą co miesiąc na trzecim piętrze budynku C5.

Terminy konsultacji – będą podane na tabliczce na drzwiach pokoju 305–C5.

Wykład I - Omawiane zagadnienia

- ▶ Podstawowe pojęcia kombinatoryki
- ▶ Zdarzenia losowe
- ▶ Pojęcie prawdopodobieństwa. Różne definicje

Definicja

k wyrazową **wariacją bez powtórzeń** z n -elementowego zbioru A ($n > k$) nazywamy każdy k wyrazowy ciąg elementów, którego wyrazy są różnymi elementami z tego zbioru. Liczbę wariacji bez powtórzeń oznaczamy symbolem V_n^k .

$$V_n^k = n * (n - 1) * (n - 2) * \dots * (n - k + 1) = \frac{n!}{(n - k)!} \quad (1)$$

Przykład

Ile jest liczb czterocyfrowych, w których nie powtarza się żadna cyfra ?

Przykład

Ile jest liczb czterocyfrowych, w których nie powtarza się żadna cyfra ?

Rozwiązanie

Ilości liczb zaczynających się cyfrą $0, 1, 2, \dots, 9$ są równe. Chcąc uzyskać te liczby czterocyfrowe o niepowtarzających się cyfrach, które nie zaczynają się od 0, należy z otrzymanej wariacji V_{10}^4 odrzucić jej dziesiątą część. Rozwiązaniem jest więc:

$$V_{10}^4 - \frac{1}{10} V_{10}^4 = \frac{9}{10} V_{10}^4 = 4536$$

Definicja

k wyrazową **wariacją z powtórzeniami** z n -elementowego zbioru A ($n > k$) nazywamy każdy k wyrazowy ciąg elementów z tego zbioru i oznaczamy $\overline{V}_n^k$

$$\overline{V}_n^k = n^k \quad (2)$$

Przykład

Centrala telefoniczna pracuje na połączeniach siedmiocyfrowych, które uzyskuje się z cyfr $0,1,2,\dots,9$. Ilu abonentów centrala może zarejestrować, jeśli połączenia siedmiocyfrowe zaczynające się od 0 nie mogą być realizowane oraz połączenia trzycyfrowe zaczynające się od 9 są przewidziane dla straży pożarnej, itp. ?

Rozwiązanie

Tworzymy zbiory siedmioelementowe (siedmiocyfrowe numery telefonów) z elementów zbioru dziesięcioelementowego (cyfry), w których kolejność występowania elementów odgrywa rolę i elementy mogą się powtarzać. Ilość numerów rozpoczynających się od 0,1,...,9 jest taka sama, więc aby otrzymać numery, które nie zaczynają się od 0 należy od otrzymanej wariacji $\overline{V}_{10}^7$ odjąć jej dziesiątą część. Otrzymujemy

$$\overline{V}_{10}^7 - \frac{1}{10} \overline{V}_{10}^7 = 10^7 - \frac{1}{10} 10^7 = 10^7 - 10^6 = 9000000$$

Dodatkowo mamy 1000 numerów trzycyfrowych rozpoczynających się od 9.

Razem jest więc 8999000 numerów.

Definicja

*Zbiór składający się z n elementów uporządkowanych i różnych nazywamy **permutacją** (przemianą) bez powtórzeń z n elementów i oznaczamy symbolem P_n .*

$$P_n = V_n^n = n * (n - 1) * (n - 2) * ... * 3 * 2 * 1 = n! \quad (3)$$

Przykład

Pięć parzystych cyfr 0,2,4,6,8 i pięć nieparzystych 1,3,5,7,9 układamy obok siebie w szereg tak, by cyfra parzysta sąsiadowała z nieparzystą. Iloma sposobami można to uczynić ?

Rozwiązanie

Wszystkie cyfry są układane na dziesięciu miejscach. Cyfry parzyste mogą zajmować miejsca 1,3,5,7,9 - (I) lub 2,4,6,8,10 - (II), a cyfry nieparzyste wypełniają pozostałe miejsca. Przy każdej z tych pozycji cyfry parzyste mogą dowolnie permutować, tworząc $P_5 = 5! = 120$ permutacji.

Każda permutacja cyfr parzystych może tworzyć układ z dowolną permutacją cyfr nieparzystych. Układów takich jest $(P_5)^2 = 14400$. Ponieważ wymieniona tu sytuacja może zachodzić bądź w pozycji (I), bądź (II), wszystkich układów jest dwa razy więcej, tj. 28800.

Definicja

Zbiór składający się z n elementów uporządkowanych, wśród których pewne elementy powtarzają się odpowiednio $n_1, n_2, \dots, n_k$ razy, nazywamy n -elementową permutacją z powtórzeniami i oznaczamy symbolem $P_n^{n_1, n_2, \dots, n_k}$.

$$P_n^{n_1, n_2, \dots, n_k} = \frac{n!}{n_1! * n_2! * \dots * n_k!} \quad (4)$$

W szczególności

$$P_n^{k, n-k} = \frac{n!}{k!(n-k)!} = \binom{n}{k} \quad (5)$$

Przykład

Ile różnych wyrazów mających sens lub nie, można utworzyć, przedstawiając wszelkimi sposobami litery w wyrazie "telekomunikacja" ?

Przykład

Ile różnych wyrazów mających sens lub nie, można utworzyć, przedstawiając wszelkimi sposobami litery w wyrazie "telekomunikacja" ?

Rozwiązanie

Tworzymy zbiory 15-elementowe ze zbioru 15-elementowego. W tworzonych zbiorach kolejność elementów (liter) odgrywa rolę. Litery w danym wyrazie powtarzają się: e - 2 razy, k - 2 razy, a - 2 razy. Z tego wnioskujemy, że otrzymamy tyle różnych wyrazów, ile jest różnych permutacji z powtórzeniami

$$P_{15}^{2,2,2} = \frac{15!}{2! * 2! * 2!} =$$

Definicja

k elementową **kombinacją bez powtórzeń** *n*-elementowego zbioru *A* nazywamy każdy *k* elementowy podzbiór zbioru *A*.

$$C_n^k = \binom{n}{k} \quad (6)$$

Przykład

Ile nastąpi powitań, gdy jednocześnie spotka się 6 znajomych?

Przykład

Ile nastąpi powitań, gdy jednocześnie spotka się 6 znajomych?

Rozwiązanie

$n = 6$ jest liczbą wszystkich osób, $k = 2$ jest liczbą osób, które jednocześnie podają sobie ręce. Gdy założymy, że porządek przy witaniu się dwóch osób nie odgrywa roli, to otrzymamy:

$$C_6^2 = \binom{6}{2} = \frac{6!}{2!(6-2)!} = \frac{4! * 5 * 6}{2 * 4!} = \frac{5 * 6}{2} = 15 \quad (7)$$

Definicja

*k -elementową **kombinacją z powtórzeniami** ze zbioru n -elementowego A nazywamy zbiór złożony z różnych lub nieróżniących się elementów zbioru A .*

$$\overline{C}_n^k = \binom{n+k-1}{k} \quad (8)$$

Przykład

Kości do gry w domino są zaznaczone dwiema liczbami. Ile różnych kości można utworzyć z liczb $0,1,2,\dots,n$?

Przykład

Kości do gry w domino są zaznaczone dwiema liczbami. Ile różnych kości można utworzyć z liczb $0, 1, 2, \dots, n$?

Rozwiązanie

Kość składa się z dwóch części (liczb), gdzie kość $(2 \ 1)$ jest taka sama jak kość $(1 \ 2)$.

Do dyspozycji mamy $n+1$ różnych liczb. Tworzymy zbiory dwuelementowe, w których kolejność nie odgrywa roli i elementy mogą się powtarzać. Ilość różnych kości równa jest kombinacji z powtórzeniami z $n+1$ elementów po 2:

$$\overline{C}_{n+1}^2 = \binom{n+2}{2} = \frac{1}{2}(n+1) * (n+2)$$

Np. dla $n=6$ mamy 28 różnych kości do gry w domino.

Zdarzenia losowe

Definicja intuicyjna: Jeśli zajście lub niezajście pewnego zdarzenia nie można przewidzieć i jeśli powiedzenie, że zachodzi ono lub nie ma sens, to mówimy, że takie zdarzenie jest **zdarzeniem losowym**.

Przykład:

- ▶ uderzenie kuli w cel,
- ▶ przejście elektronu z jednej orbity na drugą.

Zdarzenia losowe będziemy oznaczać dużymi literami łacińskimi: A , B ,...

Własność 1:

Jeżeli zdarzenie A zachodzi wtedy i tylko wtedy, gdy zachodzi zdarzenie B , to mówimy, że zdarzenie A jest równoważne (równe) zdarzeniu B , co zapisujemy

$$A = B \quad (9)$$

Przykład:

Rzucamy dwiema kostkami. Niech zdarzenie A polega na otrzymaniu nieparzystej sumy oczek, a zdarzenie B polega na otrzymaniu nieparzystej liczby oczek na jednej i parzystej liczby na drugiej kostce. Oczywiście jest, że $A = B$.

Własność 2:

Jeżeli zdarzenie B zachodzi wtedy, gdy zachodzi zdarzenie A, to mówimy, że zdarzenie A jest sprzyjającym zdarzeniu B lub inaczej, że zajście zdarzenia A pociąga za sobą (powoduje) zajście zdarzenia B co zapisujemy:

$$A \subset B \quad (10)$$

Przykład:

Rzucamy kostką do gry. Niech zdarzenie B polega na otrzymaniu na kostce parzystej liczby oczek, a zdarzenie A polega na otrzymaniu dwóch oczek. Wówczas $A \subset B$.

Własność 3:

Jeżeli zdarzenie A zachodzi wtedy i tylko wtedy, gdy zajdzie co najmniej jedno ze zdarzeń $A_1, A_2, \dots, A_n$, to mówimy, że zdarzenie A jest sumą (alternatywą) zdarzeń $A_1, A_2, \dots, A_n$, co zapisujemy:

$$A = A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n \quad \text{albo} \quad A = A_1 + A_2 + \dots + A_n \quad (11)$$

Każde ze zdarzeń A_i ($i = 1, 2, \dots, n$) jest zdarzeniem sprzyjającym zdarzeniu A , ponieważ zajście dowolnego ze zdarzeń A_i powoduje zajście zdarzenia A .

Przykład:

Oznaczmy przez A_1 zdarzenie polegające na otrzymaniu liczby parzystej przy rzucie kostką, przez A_2 zdarzenie polegające na otrzymaniu orła przy rzucie monetą, a przez A_3 zdarzenie polegające na otrzymaniu karty pik przy losowaniu z talii kart. Zdarzenie $A = A_1 \cup A_2 \cup A_3$ polega na otrzymaniu liczby parzystej lub orła lub pika, tzn. na zajściu co najmniej jednego z wymienionych zdarzeń. Zdarzeniem sprzyjającym zdarzeniu A będzie np. wyrzuceniu dwóch oczek na kostce, już bez względu na to, co otrzymamy przy rzucie monetą i w wyniku losowania z talii kart.

Własność 4:

Jeżeli zdarzenia A nie można przedstawić w postaci sumy co najmniej dwóch zdarzeń różnych od A , to takie zdarzenie nazywamy **elementarnym**.

Przykład:

Przy rzucie kostką do gry zdarzeniami elementarnymi będą: A_1 - wyrzucenie jednego oczka, ..., A_6 - wyrzucenie sześciu oczek. Tych zdarzeń nie można przedstawić jako sumy co najmniej dwóch zdarzeń. Natomiast zdarzenie A polegające na wyrzuceniu parzystej liczby oczek nie jest elementarnym gdyż

$$A = A_2 \cup A_4 \cup A_6$$

Własność 5:

Zbiór wszystkich możliwych (w danych warunkach) zdarzeń elementarnych będziemy nazywać **zbiorem podstawowym lub przestrzenią zdarzeń elementarnych** Ω , a same zdarzenia - elementami tego zbioru lub punktami tej przestrzeni.

Przykład:

Jeżeli rzucamy trzema monetami, to przestrzeń zdarzeń elementarnych jest następująca:

$$A_1(O, O, O), \quad A_2(O, O, R), \quad A_3(O, R, O), \quad A_4(R, O, O)$$

$$A_5(R, R, R), \quad A_6(R, R, O), \quad A_7(R, O, R) \quad A_8(O, R, R)$$

Własność 6:

Zdarzenie nazywamy **pewnym**, jeżeli zbiorem zdarzeń sprzyjających jest przestrzeń zdarzeń elementarnych Ω .

Przykład:

Rzucamy kostką. Przestrzeń zdarzeń elementarnych dla jednego rzutu to:

$$\Omega = \{1, 2, 3, 4, 5, 6\}$$

Zdarzenie polegające na wyrzuceniu jakiegokolwiek liczby oczek od 1 do 6 uważamy za pewne, gdyż jedno ze zdarzeń elementarnych zawsze zajdzie.

Własność 7:

Zdarzenie nazywamy niemożliwym, jeżeli zbiorem zdarzeń sprzyjających jest zbiór pusty O . Zdarzenia niemożliwego nie zaliczamy do zdarzeń elementarnych.

Przykład:

W urnie mamy kule koloru czerwonego i zielonego. Losujemy jedną kulę. Zdarzeniem niemożliwym jest wyciągnięcie kuli koloru np.: białego lub czarnego.

Własność 8:

Zdarzenie A polegające na zajściu każdego ze zdarzeń $A_1, A_2, \dots, A_n$ nazywamy iloczynem (koniunkcją lub łącznym zajściem) zdarzeń $A_1, A_2, \dots, A_n$ i zapisujemy

$$A = A_1 \cap A_2 \cap \dots \cap A_n \text{ lub } A = A_1 A_2 \dots A_n \quad (12)$$

Przykład:

Z talii 52 kart ciągniemy jedną. Niech zdarzenie A_1 polega na wyciągnięciu pika, a zdarzenie A_2 na wyciągnięciu asa. Zdarzenie $A = A_1 \cap A_2$ polega na wyciągnięciu asa pikowego.

Własność 9:

Zdarzenia A oraz B nazywamy **wykluczającymi się**, jeżeli koniunkcja tych zdarzeń jest zdarzeniem niemożliwym

$$A \cap B = \emptyset \quad (13)$$

Przykład:

Rzucamy kostką do gry. Zdarzenie A to wyrzuceniu parzystej liczby oczek, zdarzenie B to wyrzucenie 5 oczek, zdarzenie C to wyrzucenie co najmniej 4 oczek. Zdarzenia A i B nie mają elementów wspólnych. Natomiast zdarzenia A i C mają dwa elementy wspólne $\{4, 6\}$.

Własność 10:

Zdarzenia $A_1, A_2, \dots, A_n$ tworzą **układ zupełny zdarzeń**, jeżeli wyłączają się parami i suma ich jest zdarzeniem pewnym

$$A_1 \cup A_2 \cup \dots \cup A_n = \Omega \quad \text{oraz} \quad A_i \cap A_j = \emptyset \\ \text{dla } i \neq j; i = 1, 2, \dots, n; j = 1, 2, \dots, n \quad (14)$$

Przykład:

Rzucamy kostką do gry. Zdarzenie A to wyrzucenie parzystej liczby oczek, zdarzenie B to wyrzucenie nieparzystej liczby oczek. Mamy $A = \{2, 4, 6\}$, $B = \{1, 3, 5\}$. Wszystkie zdarzenia elementarne zdarzeń A i B tworzą całą przestrzeń zdarzeń elementarnych $\Omega = \{1, 2, 3, 4, 5, 6\}$ oraz wykluczają się wzajemnie. Wynika z tego, że zdarzenia A i B tworzą układ zupełny zdarzeń.

Własność 11:

Zdarzenia A i $\bar{A}$ nazywamy **zdarzeniami przeciwnymi** jeśli tworzą układ zupełny zdarzeń, czyli

$$A \cup \bar{A} = \Omega \quad \text{oraz} \quad A \cap \bar{A} = \emptyset \quad (15)$$

Przykład:

Rzucamy kostką. Zdarzenie polegające na wyrzuceniu jednego oczka oraz zdarzenie polegające na wyrzuceniu co najmniej dwóch oczek są zdarzeniami przeciwnymi.

Własność 12:

Zdarzenie A polegające na tym, że zajdzie zdarzenie A_1 i nie zajdzie zdarzenie A_2 nazywamy różnicą zdarzeń A_1 i A_2 i oznaczamy

$$A = A_1 - A_2 = A_1 \cap \bar{A}_2 \quad (16)$$

Przykład:

Rzucamy kostką. Niech zdarzenie A_1 polega na wyrzuceniu parzystej liczby oczek, a zdarzenie A_2 na wyrzuceniu liczby oczek podzielnych przez 3. Zdarzenie $A = A_1 - A_2$ polegać będzie na wyrzuceniu dwóch lub czterech oczek.

Algebra zdarzeń:

1. $A + B = B + A$
2. $A + (B + C) = (A + B) + C$
3. $A + O = A$
4. $A + A = A$
5. $AB = BA$
6. $A(BC) = (AB)C$
7. $AO = O$
8. $A(A + B) = A$
9. $A(B + C) = AB + AC$
10. $A\Omega = A$
11. $A + \bar{A} = \Omega$
12. $A\bar{A} = O$

Algebra zdarzeń cd. :

1. $A + \Omega = \Omega$
2. $AA = A$ - prawo tautologii dla iloczynu
3. $A + AB = A$
4. $A + BC = (A + B)(A + C)$
5. $A \subseteq B \equiv A + B = B$ - relacja zawierania się (inkluzji)
6. $A \subseteq B \equiv (AB = A)$
7. Prawa de Morgana: $\overline{A + B} = \overline{A} \cap \overline{B}$
 $\overline{AB} = \overline{A} + \overline{B}$
8. $A - B = A\overline{B}$
9. $(A - B) + B = A + B$
10. Iloczyn dwóch różnych zdarzeń elementarnych A_1 i A_2 jest zdarzeniem niemożliwym, czyli $A_1A_2 = O$

Algebra borelowska (σ -algebra) zdarzeń

Niech dany będzie zbiór Ω dowolnych elementów. Z elementów tych tworzymy zbiory $A_1, \dots, A_n$. Zbiór utworzony z tych zbiorów oznaczmy symbolem R . Zbiór R będziemy nazywać algebrą i oznaczać S jeśli w zbiorze tym wykonalne są działania dodawania i dopełnienia spełniające aksjomaty Boole'a, tzn. jeśli założenia $A_i \in R, A_j \in R$ ($i, j = 1, 2, \dots, n$) pociągają za sobą warunki:

1. $A_i + A_j \in R$
2. $\overline{A_i} \in R$
3. $\Omega \in R$

W algebrze S określone są wszystkie wcześniej przedstawione działania na zbiorach.

Algebra borelowska (σ -algebra) zdarzeń cd.

Jeśli uzupełnimy definicję algebry S o założenie przynależności do R zbiorów $A_i (i = 1, 2, \dots)$ oraz

$$\sum_{i=1}^{\infty} A_i \in R \quad (17)$$

to algebrę S będziemy nazywać **borelowską (σ -algebra)**.

Jeżeli rozpatrywany zbiór Ω jest zbiorem zdarzeń elementarnych to rozpatrywaną algebrę borelowską nazywamy **algebrą borelowską zdarzeń**, a elementy tej algebry zdarzeniami losowymi.

Jeżeli algebra zdarzeń złożona jest z n zdarzeń elementarnych to można utworzyć 2^n zdarzeń należących do tej algebry.

Klasyczna definicja prawdopodobieństwa Laplace'a

Określamy:

Zbiór podstawowy Ω zdarzeń elementarnych $A_1, \dots, A_n$ jednakowo możliwych.

Zbiór S utworzony ze zdarzenia niemożliwego O , wszystkich zdarzeń A_i ($i = 1, 2, \dots, n$) oraz wszystkich zdarzeń A , które mogą być utworzone ze zdarzeń elementarnych A_i zbioru Ω (razem 2^n elementów).

Przykład:

Jeśli $\Omega = \{A_1, A_2, A_3\}$ to

$S = \{O, A_1, A_2, A_3, A_1 + A_2, A_1 + A_3, A_2 + A_3, A_1 + A_2 + A_3 = \Omega\}$.

Tak utworzony zbiór S jest algebrą zdarzeń.

Klasyczna definicja prawdopodobieństwa Laplace'a cd.

W rozpatrywanym zbiorze S każdemu zdarzeniu A przyporządkowujemy liczbę $P(A) = p$ zwaną prawdopodobieństwem zajścia zdarzenia A następująco:

Definicja: Jeżeli zbiór podstawowy składa się z n zdarzeń elementarnych jednakowo możliwych i jeżeli wśród nich jest k zdarzeń sprzyjających zajściu zdarzenia A , to liczbę

$$P(A) = \frac{k}{n} \quad (18)$$

nazywamy prawdopodobieństwem zajścia zdarzenia A .

Przykład:

Dokonujemy trzech rzutów monetą. Obliczyć prawdopodobieństwo:

- 1) zdarzenia A , polegającego na tym, że orzeł pojawi się dwa razy;
- 2) zdarzenia B , polegającego na tym, że orzeł pojawi się co najmniej dwa razy;
- 3) zdarzenia C , polegającego na tym, że orzeł pojawi się co najwyżej dwa razy.

Zbiór podstawowy

$$\Omega = \{OOO, OOR, ORO, ROO, RRR, ORR, ROR, RRO\}.$$

- 1) Zbiór zdarzeń sprzyjających zdarzeniu A : OOR, ORO, ROO czyli

$$P(A) = \frac{3}{8}.$$

- 2) Zbiór zdarzeń sprzyjających zdarzeniu B :

$$OOO, OOR, ORO, ROO \text{ czyli } P(B) = \frac{4}{8}.$$

- 3) Zbiór zdarzeń sprzyjających zdarzeniu C :

$$OOR, ORO, ROO, RRR, ORR, ROR, RRO \text{ czyli } P(C) = \frac{7}{8}.$$

Przykład:

Cyfry 1,2,3,4,5 są napisane na pięciu kartkach. Pobieramy losowo trzy kartki. Jakie jest prawdopodobieństwo p tego, że suma otrzymanych cyfr jest liczbą parzystą ?

Przykład:

Cyfry 1,2,3,4,5 są napisane na pięciu kartkach. Pobieramy losowo trzy kartki. Jakie jest prawdopodobieństwo p tego, że suma otrzymanych cyfr jest liczbą parzystą ?

Ilość wszystkich możliwych zbiorów (trójek kartek) jest równa

$$C_5^3 = \binom{5}{3}.$$

Przykład:

Cyfry 1,2,3,4,5 są napisane na pięciu kartkach. Pobieramy losowo trzy kartki. Jakie jest prawdopodobieństwo p tego, że suma otrzymanych cyfr jest liczbą parzystą ?

Ilość wszystkich możliwych zbiorów (trójek kartek) jest równa

$$C_5^3 = \binom{5}{3}.$$

Ilość przypadków sprzyjających to ilość sposobów wylosowania dwóch cyfr spośród cyfr nieparzystych i jednej spośród parzystych,

$$\text{tzn. } C_3^2 * C_2^1 = \binom{3}{2} * \binom{2}{1}.$$

Ostatecznie

$$p = \frac{\binom{3}{2} * \binom{2}{1}}{\binom{5}{3}} = \frac{3}{5} \quad (19)$$

Podstawowe własności prawdopodobieństwa:

1. Prawdopodobieństwo $P(A)$ zdarzenia pewnego równa się 1:
$$P(A) = \frac{n}{n} = 1.$$
2. Prawdopodobieństwo $P(A)$ zdarzenia niemożliwego równa się 0: $P(A) = \frac{0}{n} = 0.$
3. Prawdopodobieństwo $P(A)$ każdego zdarzenia spełnia:
$$0 \leq P(A) \leq 1.$$
4. Jeżeli $A \subset B$, tzn. jeśli zajście zdarzenia A pociąga za sobą zajście zdarzenia B , to: $P(A) \leq P(B)$

Przykład:

W urnie są 3 kule zielone, 4 kule czerwono-zielone, 3 kule czerwono-zielono-niebieskie. Losujemy jedną kulę. Oznaczmy przez A_z zdarzenie otrzymania koloru zielonego, przez A_n koloru niebieskiego oraz przez A_c koloru czerwonego.

Zauważamy, że:

- ▶ $A_c \subset A_z$ ponieważ kula z kolorem czerwonym musi mieć również kolor zielony.
- ▶ $A_n \subset A_c \subset A_z$ ponieważ zajście zdarzenia A_n pociąga za sobą zajście zdarzeń A_c i A_z .
- ▶ $P(A_n) = \frac{3}{10}$, $P(A_c) = \frac{7}{10}$, $P(A_z) = 1$
- ▶ $P(A_c) < P(A_z)$, $P(A_n) < P(A_c)$, $P(A_n) < P(A_z)$

Podstawowe własności prawdopodobieństwa cd:

1. Jeżeli $A = B$ to $P(A) = P(B)$
2. Prawdopodobieństwo zdarzenia A polegającego na zajściu jednego z dwu wykluczających się zdarzeń A_1 lub A_2 równa się sumie prawdopodobieństw tych zdarzeń:
$$P(A) = P(A_1 + A_2) = P(A_1) + P(A_2).$$

Przykład:

Rzucamy kostką do gry. Jakie jest prawdopodobieństwo tego, że liczba otrzymanych oczek będzie mniejsza od 3 ?

Oznaczmy zdarzenie, którego prawdopodobieństwo szukamy przez A . Polega ono na wyrzuceniu jednego oczka (A_1) lub dwóch oczek (A_2). Zdarzenia A_1 i A_2 wykluczają się oraz $P(A_1) = \frac{1}{6}$ i $P(A_2) = \frac{1}{6}$. Ostatecznie $P(A) = \frac{1}{6} + \frac{1}{6} = \frac{1}{3}$.

Podstawowe własności prawdopodobieństwa cd:

1. Prawdopodobieństwo zdarzenia A polegającego na zajściu przynajmniej jednego ze zdarzeń A_1, A_2 równa się
$$P(A) = P(A_1) + P(A_2) - P(A_1 A_2)$$

Przykład:

Jakie jest prawdopodobieństwo tego, że z talii 52 kart losując jedną kartę wyciągniemy asa lub pika ?

Niech A_1 oznacza wylosowanie pika, a A_2 asa oraz A zajście przynajmniej jednego z tych zdarzeń. Zauważamy, że: $P(A_1) = \frac{13}{52}$, $P(A_2) = \frac{4}{52}$, $P(A_1 A_2) = \frac{1}{52}$. Stąd $P(A) = \frac{13}{52} + \frac{4}{52} - \frac{1}{52} = \frac{4}{13}$.

Podstawowe własności prawdopodobieństwa cd:

1. Prawdopodobieństwo zajścia zdarzenia przeciwnego do zdarzenia A równe jest $P(\bar{A}) = 1 - P(A)$.

Aksjomatyczna definicja prawdopodobieństwa

Założenia:

- ▶ Dany jest niepusty zbiór Ω zdarzeń elementarnych skończony lub nieskończony zwany przestrzenią.
- ▶ W przestrzeni Ω określona jest borelowska algebra zdarzeń S .

Aksjomaty podstawowych własności prawdopodobieństwa zdarzenia A :

1. Prawdopodobieństwo $P(A)$ jest nieujemne: $P(A) \geq 0$.
2. Prawdopodobieństwo zdarzenia pewnego równe jest 1:
 $P(\Omega) = 1$.
3. Jeśli zdarzenia $A_1, A_2, \dots, A_n, \dots$ wykluczają się parami to:
 $P(A_1 + A_2 + \dots + A_n + \dots) = P(A_1) + P(A_2) + \dots + P(A_n) + \dots$

Definicja: Borelowską algebrę zdarzeń S w przestrzeni Ω , na której określona jest dla każdego zdarzenia $A \in S$ funkcja $P(A)$ spełniająca podane aksjomaty, nazywamy **algebrą prawdopodobieństwa** i oznaczamy $[\Omega, S, P]$.

Własności prawdopodobieństwa

1. Jeśli $A \subseteq B$ to $P(A) \leq P(B)$
2. $P(\overline{A}) = 1 - P(A)$
3. $P(O) = 0$
4. $0 \leq P(A) \leq 1$
5. $P(B - A) = P(B) - P(AB)$
6. Jeżeli $A \subset B$ to $P(B - A) = P(B) - P(A)$
7. $P(A + B) = P(A) + P(B) - P(AB)$

Prawdopodobieństwo geometryczne

Definicja: Niech będą dane S oraz Ω . Każdemu zdarzeniu $A \in S$ przypisujemy nieujemną liczbę $m(A)$ zwaną **miarą zdarzenia A** , jeśli spełnia ona:

1. $m(A) \geq 0$
2. $m(\emptyset) = 0$
3. $m(A_1 + A_2 + \dots + A_n + \dots) = m(A_1) + m(A_2) + \dots + m(A_n) + \dots$
jeśli zdarzenia $A_1, A_2, \dots, A_n, \dots$ wykluczają się parami.

Definicja: Prawdopodobieństwo geometryczne zdarzenia A określone jest jako

$$P(A) = \frac{m(A)}{m(\Omega)} \quad (20)$$

Przykład:

Dwie osoby umówiły się w ustalonym miejscu między godziną 16:00 a 17:00. Obie osoby przychodzą w chwilach losowych, czekają t minut i odchodzą jeśli się nie spotkały. Obliczyć prawdopodobieństwo spotkania tych osób.

Oznaczmy:

x -moment przyjścia osoby pierwszej,

y - moment przyjścia osoby drugiej,

A - zdarzenie polegające na spotkaniu się osób.

Zauważmy, że:

$$16 : 00 \leq x, y \leq 17 : 00,$$

osoby spotkają się gdy $|x - y| \leq t$ lub inaczej

$$x - t \leq y \leq x + t.$$

Obszar spotkania jest zakreskowany na rysunku. Szukane prawdopodobieństwo równe jest ilorazowi pola zakreskowanego do pola całego kwadratu: $p(A) = 1 - \frac{(60-t)^2}{60^2}$.

Przykład:

Strzelec strzela do tarczy. Obliczyć prawdopodobieństwo trafienia w ściśle określony punkt.

Jeśli przyjmiemy jako miarę zdarzenia miarę pola ograniczającego zbiór zdarzeń elementarnych to miarą trafienia w ściśle określony punkt jest 0. W rezultacie szukane prawdopodobieństwo równe jest ZERO, chociaż nie jest niemożliwe trafienie w wybrany punkt :)

Przykład - Paradoks Bertranda

Na okręgu C o promieniu r rysujemy "losowo" cięciwę AB . Jakie jest prawdopodobieństwo p , że długość l tej cięciwy będzie większa niż długość $r\sqrt{3}$ boku trójkąta równobocznego wpisanego w okrąg?

Rozwiązanie 1:

Środek M cięciwy AB jest punktem "losowym". Jeśli leży on w kole C_1 o promieniu $r/2$ to $l > r\sqrt{3}$. Szukane prawdopodobieństwo p równe jest stosunkowi pola koła C_1 (wyniki sprzyjające) do koła C (wszystkie możliwe wyniki), czyli $p = \frac{\pi r^2/4}{\pi r^2} = \frac{1}{4}$.

Rozwiązanie 2:

Ponieważ koniec A cięciwy AB jest punktem "losowym", możemy przyjąć, że jest ustalony. Możliwych wyników jest więc mniej, lecz i wyników sprzyjających jest również proporcjonalnie mniej.

Będziemy mieć $l > r\sqrt{3}$, jeśli B leży na łuku DBE , którego długość jest równa $2\pi r/3$. Prawdopodobieństwo p jest więc równe stosunkowi długości $2\pi r/3$ łuku DBE (wyniki sprzyjające) do długości $2\pi r$ okręgu (wszystkie wyniki): $p = \frac{2\pi r/3}{2\pi r} = \frac{1}{3}$.

Rozwiązanie 3:

Ponieważ kierunek AB jest "losowy", możemy założyć, że jest ustalony, prostopadły do średnicy FK (rysunek). Znowu wyniki sprzyjające i możliwe zmieniają się proporcjonalnie. Będziemy mieć $l > r\sqrt{3}$, jeśli środek M cięciwy AB leży między G i H , a zatem p jest równe stosunkowi długości r odcinka GH (wyniki sprzyjające) do długości $2r$ średnicy FK (wszystkie wyniki): $p = \frac{r}{2r} = \frac{1}{2}$.